

UÇAN ÜNİVERSİTE

BİR POLONYA KLASIĞI

UMİT ŞİMŞEK

Akıl Fikir Yayanları

Ocak 2018

ÖNSÖZ

Bağımsızlık mücadelesi denince, akla savaş meydanları gelir. Gerçekten de, hemen hemen her milletin tarihinde, kanla yazılmış bağımsızlık destanları vardır. Ancak ilim, irfan, kültür ve sanat alanında bir bağımsızlık mücadelesini; topyekûn bir şekilde ve uzun bir süre omuzlayan milletlere pek sık rastlanmaz.

Polonyalılar, bütün millî değerleriyle birlikte yok olma tehlikesini bir değil, birkaç defa atlattılar. Onların ülkelerine ayak basan her sömürgeci, tabiatının gereği olarak, doğrudan bu hedefe kilitlenmişti. Polonya, önce üç komşusu tarafından peş peşe defalarca parçalandı ve paylaşıldı; arkadan, iki Dünya Savaşının ikisini de bütün şiddetiyle yaşadı. Nazi işgalinden sonra Sovyetler geldi. Sonunda ne Prusya kaldı ortalıkta, ne Naziler, ne Sovyetler; Polonyalılar ise, kendilerini tarih sahnesinden bütünüyle silmeye azmetmiş düşmanlarını peş peşe tarihe gömmüş bir ulus olarak, bugün hâlâ ayakta. Tabii, savaş alanlarında dökülen kanlar kadar, belki ondan daha önce, yeraltında dökülen terlerin sayesinde.

Uçan Üniversite de böyle bir destanın kısa bir öyküsüdür.

BİR POLONYA VARMIŞ, BİR YOKMUŞ

“Yamyamın çatal kullanması, terakki midir?”

Stanislaw J. Lee

Polonya, tarihinin oldukça kısa dönemlerinde rahat bırakıldı. On birinci yüzyılın başlarında bir krallık haline geldiğinde, bu ülke komşu devletlerin nüfuz alanındaydı. Çoğu zaman iç çekişmeler, iktidar mücadeleleri, ekonomik zorluklar, din kavgaları gibi nedenlere dış güçlerin ikişer üçer parmak karıştırmaları da eklendi ve bu ülke yüzyıllar boyunca rahatça bir nefes alma imkânı bulamadan defalarca parçalandı, istilâ edildi, bir istibdaddan diğerine düştü; hatta bütünüyle haritadan silindiği zamanlar oldu. Avrupa kıtası on dokuzuncu yüzyıla girerken, üzerinde Polonya adını taşıyan bir devlet yoktu. Bundan hemen önce ülke, üç komşusu arasında peş peşe üç defa paylaşılmıştı.

Bölünmelerin ilki, 1772 yılında yaşandı. Prusya Kralı İkinci Frederik, Rusya'ya Polonya'nın topraklarından bir kısmını bölüşmeyi teklif ettiğinde, İkinci Katerina bunu hiç düşünmeden kabul etti. Üçüncü ortak Avusturya önce biraz nazlandıysa da, ikna edilmesi uzun sürmedi. Aralarındaki anlaşmanın imzalanmasından birkaç ay sonra üç ülkenin ordusu birden, aynı anda Polonya'ya girerek kendi kendilerine ikram ettikleri bölgeleri işgal etti. Polonyalılar, bu saldırılar karşısında Fransa ve İngiltere'den yardım umuyorlardı; onu da bulamadılar. Elleriindeki imkânlarla işgal kuvvetlerine karşı direnmeye çalıştılsa da, bu direniş bir seneyi bile dolduramadan, 100 bin kadar kayıpla sona erdi. Üç ülkenin askerlerinden meydana gelen bir ordu, Varşova'yı işgal ederek Meclisi topladı ve işgali silâh zoruyla onaylattı.

Polonya'nın, başına gelen bu büyük felâketi savuşturmaya yetecek gücü de yoktu, dostu da. Fakat savaş meydanlarındaki yenilgiye karşılık, Polonya'da başka şeyler de oluyordu. Aydınlanma cereyanları, bir süredir Polonya'da, biraz daha millî bir karaktere bürünmek suretiyle kök salmaya ve Polonyalıların dikkatleri bilim, eğitim, sanat konuları üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştı. Bölünmeden bir yıl kadar sonra ise, ülke toprakları eğitim alanında topyekûn bir uyanışa sahne oldu. Önce, Kral Stanislaw August Poniatowski'nin öncülüğüyle, bir Ulusal Eğitim Komisyonu kuruldu; bu, Avrupa'nın ilk eğitim bakanlığı idi. Bunun ardından yüzlerce okul peş peşe açıldı; bu okullar, köy okullarından üniversitelere kadar bütün eğitim düzeylerini kapsıyordu.

Üçüncü parçalanmadan sonra Polonyalıların bir kısmı Sibiryaya sürüldü, bir kısmı da İtalyaya kaçarak orada bir Polonya lejyonu kurdu. O sıralarda Napolyon'un yıldızı hızla yükseliyordu. General Henryk Dabrowski'nin komutasında örgütlenen Polonya lejyonu, Napolyon'un safında çarpışmaya başladı. Polonyalılar Napolyon'a pek büyük ümitler bağlamışlardı; **“Tanrı Napolyon'la, Napolyon da bizimle beraber”** diyorlardı. Böylece Napolyon onları Avusturya, Rusya ve Prusya'ya karşı, ayrıca Mısır'da, Santo Domingo'da ve İspanya'da bütün savaşlarında kullandı. Bu savaşlarda Polonyalılar bazan kendileri gibi özgürlük savaşçıla-

rına karşı öne sürülüyor, bazan da kendi milletine karşı çarpışmak orunda kalıyordu; çünkü Avusturya ve Prusya da ordularında, Polonyalı askerleri cepheye sürmüştü.

Her taraftan düşmanlarla kuşatılmış bir ülkenin insanlarına, bu düşmanlardan bir kısmı zaman zaman daha sevimli gelebiliyor; diğerlerine karşı kendisinden yardım alınabilecek bir dayanak noktası olarak görülebiliyordu. Lâkin Polonyalılar, düşman bir yana dursun, dostlarının dahi kötü günlerinde kendilerine bir yararı olmadığını, tekrar tekrar yaşadıkları birbirinden acı deneyimlerle öğrendiler. Dostun da düşmanın da gözünde Polonya, bölüştürülecek bir pastadan ibaretti; o günün koşullarına göre herkes bu pastadan gönlünce bir parça koparıp ya kendi ağzına atıyor, ya diğerlerine ikram ediyordu.

İşgalci ülkeler, kendi aralarında 1797’de yaptıkları anlaşmada, Polonya Krallığını hatırlatacak her şeyin yok edilmesi kararını alınırlardı. Polonyalıların büyük ümitler bağladıkları Napolyon ise, Rus Çarına, “**Tehlikeli Polonya rüyalarına hiçbir zaman fırsat tanınmayacağı**” yolunda defalarca güvence veriyor; ancak Çar bununla da yetinmeyerek, “**Polonya**” sözcüğünün hiçbir kamusal belgede kullanılmamasını istiyordu. Avusturya ve Prusya işgali altındaki topraklarda ise, Polonya kültürünü yaşatmaya yönelik teşebbüslere hiçbir şekilde meydan verilmiyordu. Polonyalıların yegâne talihsizliği dış dost ve düşmanlarından ibaret değildi. Onları asıl yıpratın şey, içerideki birliğı bir türlü sağlayamamaları oldu. Bu yüzden, ayaklanma girişimlerinin tümü yenilgiyle sonuçlandı ve bu girişimlerden her biri, bir öncekinden daha kanlı şekilde bastırıldı ve bir öncekinden daha şiddetli baskılarla sonuçlandı.

UÇUŞ BAŞLIYOR

Uçan/Yüzen Üniversitenin kursları matematikten tarıma, felsefeden edebiyata kadar çok geniş bir tayfı kapsıyor ve bunlardan her biri için haftada iki saat ders düzenleniyordu. Sınıfların toplandığı evlerden bazıları sadece sınıf değil, aynı zamanda laboratuvar hizmeti de verecek şekilde düzenlenmişti. Durumu müsait olan öğrencilerden cüz’i bir ücret alınıyor, öğretmenlere de sembolik bir ders ücreti ödeniyordu; altı yıllık bir öğrenim süresinin sonunda ise öğrencilere diplomaları verilecekti.

Uçan Üniversite, Rusların ve Almanların Polonya kültürünü tümüyle tarihten silme çabalarına karşı Polonyalıların toplumsal bir şuur halinde yazdıkları bir destan oldu. Uzun, çok uzun soluklu bir mücadeleydi bu. Ruslar veya Almanlar açısından böyle bir mücadelenin anlaşılmayacak bir tarafı yoktu; uzun vadeli bir politika, devlet imkânları kullanılarak, tek merkezden planlanıyor ve yürütülüyordu. Polonya halkının bir bütün halinde, bu kadar uzun ve çileli bir yolu benimsemesi ve yıllar boyunca titizlikle uygulaması ise, tarihte eşi pek seyrek görülebilecek bir millî mücadele örneğı teşkil ediyordu. Ruslar ve Almanlar, Polonya tarihini ve kültürünü bütünüyle bir “**milât**” öncesine gömerek ondan hiçbir iz bırakmamaya çalışırken; Polonyalılar da kendi geleceklerini bütünüyle ilme, kültüre ve sanata sahip çıkmakta ve bu değerleri ne pahasına olursa olsun koruyup geliştirmekte görüyorlardı. Bu yolda kendileri-

ni bekleyen çilelerden ve tehlikelerden kimse habersiz değildi. Ve hiç kimse kısa bir zaman içinde parlak sonuçlar beklemiyordu. Onlar matematiğin, fiziğin, biyolojinin, tarihin, felsefenin, edebiyatın, müziğin en ince ayrıntılarıyla yıllarca boğuşacaklar, birkaç satırlık bilgi için akşamları evden eve uçacaklardı. İlim öğrenirken veya öğretirken suçüstü yakalanmanın; işkence, hapis veya Sibiryaya gibi bedelleri vardı. Ve Polonyalı gençler bu bedelleri ödeseler bile, hedef aldıkları güzel günlere belki kendi fâni hayatları içinde erişemeyeceklerini de biliyorlardı.

***

İşini iyi bilen sömürgeciler, işgalleri altındaki ulusların kutsal değerlerini bütünüyle yok etmek yerine, onu kendileri için zararsız hale getirmekle yetinirler; çünkü keserin de, sapın da dönme huyu vardır, onlarla beraber hesabın da döndüğü çok görülmüştür. Nitekim Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde, Polonya'nın işgalcileri de, o güne kadar kökünü kazımaya çalıştıkları şeye bir anda kendilerini muhtaç buluverdiler. Savaşın bir cephesinde Ruslar, diğer cephesinde Almanlar ve Avusturyaya vardı. Her iki taraf da toplayabildiği kadar Polonyalıyı silâh altına alacak ve birbirine karşı çarpıştıracaktı. Böyle bir durumda, Polonyalıların milliyetçi duygularının ve özgürlük tutkularının asla küçümsenmeyecek bir değer ifade ettiğini fark etmekte sömürgeciler hiç gecikmedi. Savaşın ilk günlerinde yayınladığı bildirimde, Rus Orduları Başkomutanı Grandük Nicholas, Polonyalılara bir kuzu postunun ardından, sözlerin en tatlısıyla hitap ediyordu: **“Polonyalılar! Babalarınızın ve dedelerinizin rüyalarının gerçekleşeceği an işte gelip çatmış bulunuyor. Bundan bir buçuk asır önce, Polonya'nın bedeni parçalanmıştı; ama ruhu hiçbir zaman ölmedi. O daima, Polonya ulusunun tekrar dirilip Büyük Rusya ile kardeşçe birleşeceği günün ümidiyle yaşadı. Rus Ordusu size bu birliğin müjdesini taşıyor. Polonya halkını bölen sınırlar yıkılsın artık! Polonya ulusu, Rus İmparatorunun saltanatı himayesinde birleşsin. Bu saltanat altında, Polonya inancında, lisanında ve kendi kendini yönetmede özgür bir şekilde, yeniden doğacaktır. Rusya sizden tek birşey bekliyor. O da, tarihin sizi birbiriyle bağladığı uluslara eşit gözle bakmanızdır. Açık yürekle, kardeşçe uzanan elleriyle Rusya işte size geliyor. Rusya, Grunwald'da düşmanı deviren kılıcın hâlâ paslanmadığına inanıyor.**

Rus Orduları, Büyük Okyanus kıyılarından Kuzey Denizine kadar hareket halinde. Yeni bir hayatı işaret eden sabahyıldızı sizin için yükseliyor. Ulusların yeniden dirilişinin simgesi olan Haç, tekrar bütün ihtişamıyla o şafakta parlansın!”

Rusların **“kardeşçe uzanan ellerinin”** Polonyalılar için darağacı, kurşun veya zincirden başka pek az anlam çağrıştıracığı belliydi belli olmasına ve yaşananlar; hatta yaşanmakta olanlar, hiçbir hafızada tazeliğini yitirmemişti. Ancak bu tatlı sözler, bazı çevrelerde mâkes bulmakta gecikmedi. Bir kısım toprak sahipleri ve sanayiciler, işçi ve köylülerin hak arayışından bunalmış durumdaydı ve Rusların varlığı onları pek çok sıkıntıdan kurtarıyordu. Ayrıca, Rusya, Polonya malları için büyük bir pazar teşkil ediyordu ve bu pazarın elden kaçırılmama-

sı gerektiğine inananlar vardı. Bazıları da **“Rusya’ya nasıl olsa demokrasi gelecek; o zaman Polonyalıların Rusya’daki nüfuzu kendiliğinden artar”** düşüncesindeydi.

Diğer yandan, Ruslara karşı savaşta Avusturya’nın safında yer almak, Polonyalılar için en mantıklı yol olarak görünüyordu -Almanlar da aynı safta olmasa! Polonya halkı ve kültürü hakkında, Almanların niyetleri de Ruslarinkinden farklı değildi; ancak Polonyalılar, kendi toprakları üzerinde cereyan eden savaşta her iki tarafla birden baş edemeyeceklerine göre, **“en mülâyim işgalci”** Avusturya’nın yanında bulunmayı tercih edeceklerdi. Ne çare ki, bu savaşta Almanlar da Avusturya’nın müttefiki idi.

Aslında, Polonyalılar, üç ayrı devletin ordusunda, her iki tarafta da mecburen yer aldı. İki yıl içinde, Rusya, Almanya ve Avusturya ordularında hemen hemen 2 milyon Polonyalı silâh altına alındı. Bu 2 milyon Polonyalı, kendilerinin olmayan bir savaşta, düşmanları için, birbirlerine karşı savaştı. Ve içlerinden 450 bini, kendi toprakları üzerindeki bu savaşta işgalci devletlerden biri veya diğerinin uğrunda öldü; yüzbinlerce Polonyalı ise Almanya’ya, çalışma kamplarına gönderildi.

YERALTINDA YARINLAR YAŞANIR

“Zorbadan korkmanın âlemi yok;

insana gerekli olan, onu alt etmenin yöntemini bilmektir.

Çünkü her zorbaya karşı özel bir dövüş tekniği vardır.”

Yevgeny Yevtushenko

Bağımsız Polonya devleti yirmi birinci yılını doldurmadan, yine Alman işgaline uğradı. Bu defaki işgal, İkinci Dünya Savaşının başlangıcını işaret ediyordu. 1939 Eylülünün birinci günü dört taraftan saldırıya geçen Hitler’in orduları, bir ay kadar süren şiddetli çarpışmalardan sonra Polonya’yı istilâ ettiler. Nazi işgaliyle beraber, Gestapo da, Varşova’da Diyanet ve Toplumsal Aydınlanma Bakanlığının binasını işgal etti. Arkasından, İşgal Kuvvetleri Komutanının bildirişi Varşova ve Krakow caddelerinin duvarlarına yapıştırıldı: **“Polonya halkının uygunsuz davranışlarını önlemek amacıyla aşağıdaki hususu emrediyorum: Erkek ve kadın bütün Polonya vatandaşları, Alman milletinin temsilcilerine yol verecekler; yani yanlarından üniformalı Almanlar geçerken kaldırımdan çekilerek, yola ineceklerdir. Erkekler buna ek olarak, serpuşlarını da çıkaracaklardır. Caddeler fethedene aittir, fethedilene değil.”**

Naziler, Polonya’yı işgal ederken, amaçlarının Yahudilerle beraber Polonya ırkını da 1975 yılına kadar bütünüyle yok etmek olduğunu ilân etmişlerdi. İşe, aydınları sistemli bir şekilde ortadan kaldırmak ve Polonyalıları eğitim imkânlarından yoksul bırakmakla başladılar. Himmler, **“Bir Polonyalı beş yüze kadar saymayı, kendi adını yazmayı, bir de Almanlara itaatin Tanrı buyruğu olduğunu öğrensin; bu kadar eğitim ona yeter”** diyordu.

Ama Polonyalılar da böyle bir durum karşısında hazırlıksız değillerdi. Sömürgeci ülkelere karşı kültürlerini koruma konusunda, eski deneyimlerine ek olarak, şimdi kısa da sürmüş olsa bir devlet örgütlenmesine sahiptiler. Nazi işgalini takiben Polonyalılar, önce Fransa’da, sonra İngiltere’de üslenen bir sürgün hükümeti kurdular; bu hükümet de, Polonya içinde faaliyet gösteren bir yeraltı devleti kurdu.

***

PAPA JOHN PAUL II

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Polonya’nın yeraltı okullarında eğitim gören dünyaca ünlü isimlerden biri ve belki en önemlisi, de Papa John Paul II (Karol Wojtyła) idi. Karol, Nazi işgalinden önceki sene Krakow’a taşınarak üniversiteye kaydolmuş ve tiyatro eğitimi almaya başlamıştı. Gestapo’nun Krakow Üniversitesinden 144 profesör ve yardımcı profesör ile bir kısım öğrencileri alıp toplama kamplarına götürmelerine tanık olduğunda, 19 yaşındaydı. **“Onlardan hiçbiri geri dönmedi”** diyecekti Papa, yıllar sonra o günleri buğulanmış gözlerle anlatırken. İşgali takiben Üniversite yağmalandı ve kapatıldı; Karol da diğer arkadaşlarıyla beraber yeraltına indi. Bundan sonraki on sekiz ay boyunca gündüzleri taşocağında çalışan Karol, geceleri evlerde, tavan aralarında, kiliselerde, diğer arkadaşlarıyla beraber kaçak üniversite derslerine katılıyordu.

Yeraltı Ordusu tarafından örgütlenen Varşova Ayaklanması, bir ay kadar sürdükten sonra kanlı bir şekilde bastırıldı. Almanlar şehri bütünüyle yakıp yıkmadan önce 200 bin kişiyi öldürdüler; kalanları da toplama kamplarına sürdüler. Bu sırada Polonyalılar Amerika ile İngiltere’den yardım bekliyor; bu iki ülke de, Sovyetleri memnun etmeye çalışıyordu. Sovyetler ise, uzun bir bekleyişten sonra nihayet geldiler; ama Polonyalıları kurtarmak için değil, bir kere daha Rus egemenliği altında yok etmeyi denemek için. Çünkü Yalta Konferansında Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere, bölgeyi Stalin’in insafına teslim etme kararı almışlardı.

***

RESMÎ İDEOLOJİ VE TARİH

İlkokuldan üniversiteye kadar eğitimin bütün aşamalarında devletin üzerinde yoğunlaştığı en önemli noktalardan biri tarih idi; Resmî ideoloji, Polonyalı gençleri formatlamak üzere tarihi yeni baştan yazdı. Bu arada bazı isimler hiç yaşamamış, bazı olaylar hiç vuku bulmamış sayıldı ve tarihten bütünüyle çıkarıldı. Bir kısım hadiseler, özellikle yakın tarihe ait vakalar ise olduğu gibi değil, olması gerektiği gibi yazıldı. Meselâ, 1919-1939 arasında Polonya’da egemen siyasal güç olarak Komünist Parti vardı! Nazi işgali sırasında milyonlarca Polonyalıyı Almanlara karşı örgütleyen Sürgün Hükümeti, Yeraltı Devleti, Yurt Ordusu gibi kurumlar hiç

var olmamış; onun yerine Almanlarla, sadece Komünistler savaştı. Tabii, Polonya'nın kurtarıcısı da, Komünistler ve onların patronu olan Ruslardan başkası değildi!

Resmî tarih ise, daha ortaokullardan itibaren öğrencilerin alay konusu haline gelmişti. Ders kitaplarında yazılanlar ve okullarda öğretilenler kimseyi inandıramadığı gibi; aksine, insanlarda işin doğrusunu öğrenme arzusunu kamçılıyordu. Zaman içinde bu durum, çiftçi okullarından üniversitelere kadar her tarafta bütün öğrencileri etkisi altına alan bir tarih açlığına dönüştü. Bu konuda da devlet, attığı her adımla yaymak istediği her yalanla, kendisini yutacak bir ateşi körüklemiş oluyordu.

ADIM ADIM SİVİL TOPLUMA DOĞRU

Polonya halkı, İkinci Dünya Savaşı sırasında, Nazilere karşı bir Yurt Ordusu örgütlenmişti; ancak **“Yurt Ordusu bir ordu idi; biz ise ordu değiliz”** diyordu, Dayanışma'nın faal üyelerinden Bogdan Lis: **“Şiddet, Dayanışma'nın sonu olur; bizim görevimiz, bu direnişin terörizme sapmasını önlemektir.”**

Hükümetin muhaliflerde en ziyade görmeyi arzuladığı şeyin **“şiddet”** olduğundan kimsekin kuşkusu yoktu; bunu aydınlar da, işçiler de iyi biliyorlardı. Uçan Üniversite öğretim üyelerinden ve muhalefet hareketinin öncülerinden ünlü edebiyatçı Adam Michnik, **“Mevcut hapishanelere baskınlar düzenlemekle, farkında olmadan yenilerini inşa etmiş oluruz”** diyordu. Jacek Kuron da kuvvet kullanma eğilimlerine karşı uyarılarda bulunuyor ve şiddetin, velev iktidar değişirse bile hiçbir zaman özgürlük getirmeyeceğine dikkat çekiyordu.

Sivil toplumun çekirdekleri, başlangıçta hiç de büyük değildi; ama onlar birer yoğunlaşma çekirdeği, tıpkı atmosferde bulut damlacıklarını etraflarına toplayarak dağ gibi bulutlara dönüşen yoğunlaşma çekirdekleri gibi. Vaclav Havel, böyle bir işlevi bizzat yerine getirmiş bir aydın olarak, bir gözlemine, yazılarından birinde şöyle dile getiriyordu: **“Şurası gittikçe aşikâr hale geliyor: Görünürde güçsüz; ama hak sözü haykırma cesaretini kendisinde bulan ve bütün kişiliği ve bütün hayatıyla sözünün arkasında durarak bunun için yüksek bir fiyat ödemeye hazır olan tek bir kişi; adı sanı bilinmeyen binlerce seçmene oranla, şaşılacak derecede daha fazla bir güce sahiptir.”**

Bu satırlarda tanımlanan, sıradan insanlarda saklı bu muazzam gücün nelere kadir olduğunu gösteren pek çok olay, Polonya'da peş peşe yaşandı:

Önce Çarlık Rusyası ile Prusya gelip geçti bu sahneden. Her ikisi de yeryüzünde Polonya'dan bir iz bırakmamaya azimliydiler; fakat izleriyle beraber kaybolanlar, kendileri oldu.

Sonra Naziler geldi. Onlar, 1975 yılına kadar Polonya ırkını tamamen ortadan kaldıracaklarını hesaplıyorlardı; kendi ömürleri, beş seneyi geçemedi.

Arkasından, Sovyetler Birliği aynı şeyi denemeye kalktı. Koca imparatorluk bütün gücüyle Polonya'nın üzerine çullandığında, ülkenin meşhur üniversitesi yine yeraltında uçuşa

geçmiş, mütevazı insanlar yine kitaplarına ve kalemlerine sarılmıştı. Yine evden eve sınıflar dolaştı, öğretmenlerle öğrenciler gizli gizli buluştu, gecenin karanlıklarında ve gözden uzak yerlerde bilim ve sanat konuşuldu. Çok geçmeden, dev imparatorluk kâğıttan bir kale gibi yıkılıverdi; ilk çatırtılar her yerden önce, Uçan Üniversitenin ülkesinden duyulmaya başlamıştı.

Bugün dönüp de geriye bakanlar, Polonyalıların iki asır boyunca büyük bir basiretle büyük işler başardığını görmekte zorlanmıyorlar. Fakat olayların içindeyken böyle bir basireti - üstelik toplum çapında- gösterebilmenin kolay bir iş olduğunu kimse iddia edemez. Zira Polonyalılar işgal gibi, yok edilme gibi büyük felâketlerle karşı karşıyaydılar ve **“küçük işlerle”** uğraşarak büyük bir işi başarmaya ve bu felâketleri yenmeye çalışıyorlardı.

BİR ÜLKÜ ARANIYOR

“Tarihçiler, kimsenin sormadığı sorulara; durmaksızın cevap yetiştiren sağır adamlardır.”

Leo Tolstoy

Polonyalılar, yüzyılı biraz aşan bir zaman içinde en az dört ayrı sömürgeci güç karşısında mücadele verdiler. Bu mücadeleler sırasında pek çok defalar, yardım umdukları yerlerden hıyanet gördüler: Napoleon onları bağımsızlık vaadiyle savaştan savaşa sürdü; Avrupa, ülkenin paramparça edilmesini kayıtsız gözlerle seyretti. ABD ve İngiltere, Nazi işgalinden henüz kurtulmuş Polonya'yı Sovyetlerin ayakları altına serdi. Zamanın en güçlü devletleri ile karşı karşıya geldiklerinde Polonyalıların, kendilerinden ve kendi milli değerlerinden başka güvenebilecekleri bir yer hiç olmadı.

Polonyalıların var olma mücadelelerinde, her yer bir savaş alanıydı; tavan araları, bodrumlar, ormanlar, çalışma kampları, üniversiteler, tersaneler, aşevleri, kreşler, müzeler, sokaklar... Her zemini ve her imkânı akıllıca ve cesaretle kullanan Polonyalılar, kültür savaşlarında hiçbir zaman matlup düşmediler; en azından komünizmin çöküşüne kadar.

Komünizmin çöküşünden sonra ise virüs, Polonya'yı farklı bir yerden yakaladı. Ülke bir defa daha topyekûn bir kültür istilâsına uğradı; ancak bu defa silâhlar hiç konuşmadı. Memleket topraklarını askerler işgal etmedi. Darağaçlarından, sürgünlerden, kamplardan eser de yoktu; gelen, elini kolunu sallayarak geldi, geldiği yerde de kendisini baştaçı eden bir ev sahibi buldu.

Doğu bloku içindeki muhalefetin önde gelen isimlerinden Vaclav Havel devlet başkanlığına seçilirken, Polonyalı edebiyatçı Adam Michnik kendisine şu soruyu sormuştu: **“Alkışlar bitip de ıslıklar başladığında, kendini nasıl hissedeceksin?”**

Alkışlar gerçi hiçbir zaman tükenmedi. Sadece, başka tarafa yöneldi. İnsanlar, kendilerini yarım asır önce Sovyetlerin eline teslim eden Amerika'ya, yarım asır sonra Sovyetlerin elinden kurtaran bir dost olarak yöneldiler ve onun tarafından gelen her şeye kucak açtılar. Polonya dilinin yasaklandığı dönemlerde lisanlarını öğrenmek ve yaşatmak için hayatlarını tehlikeye atanlar, bu defa, gönüllü olarak yabancı bir dili benimsediler. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında caddelerdeki Lehçe dükkân tabelalarını Ruslar polis zoruyla değiştirmişti; komünizm sonrasında ise insanlar bunu kendi arzularıyla ve iyi bir şey yaptıklarına inanarak yapmaya başladılar. Tabelalarla beraber konuşma dili de değişmeye başladı; günlük hayat İngilizcenin istilâsı altına girdi. Artık Amerikalılara ait ne varsa bir mükemmellik simgesiydi, Polonya halkının çoğunluğu için. Kariyer, başarı, özgürlük, demokrasi; hatta fazilet, Amerika ile eşdeğer kavramlar haline geldi. Ve Amerikalılarla beraber, Polonya'ya her şey birer birer geldi: **McDonalds, Coca Cola, Marlboro; derken sinema, derken televizyon, derken şiddet ve seks...**

Amerikan yapımları ekranları öylesine kapladı ki, devlet, radyo ve televizyonlara, yayınlarının yüzde 30'unu yerli yapımlara ayırma mecburiyeti getirdi. Ancak Amerikan yapımları, kendilerine tanınan yüzde 70'lik kontenjanı doldurmakta hiç zorlanmadılar. Siyasal alanda da Amerikancılık hemen hemen hiç muhalefetle karşılaşmadı; öyle ki, birçokları Polonya'yı "**Amerika'nın batmayan uçak gemisi**" olarak tanımlamaya başladı.

Tüketim kültürünün en güçlü silâhı televizyondur. Ve dünyanın geri kalan kısmı gibi, Polonya da bu silâh karşısında savunmasızdır. **Seks-pembe dizi-şiddet üçlüsü**, Polonya ve diğer Doğu bloku ülkelerinin televizyonlarında da bütün bir halkı esareti altına almakta zorlanmadı. "**Kendimize yeni bir ilâh edindik**" diyordu, Çekoslovakyalı edebiyatçı Ivan Klima: "**Onun adı, Eğlence.**"

Eğlence ve onunla birlikte gelenlere talep yükselirken, eski değerlerin popülaritesinde de aynı hızla düşüş yaşanmaya başladı. Lenin Tersanesinde Mickiewicz'in şiirleriyle ağlayan işçiler yok artık; buna ihtiyaç da kalmadı. Edebiyat ve tarih, en güç anlarda Polonyalılara kim olduklarını hatırlatıyor ve bütün dünyaya karşı direnme azmi aşıyordu. Derken, birden bire kendilerini sınırsız bir özgürlükle karşı karşıya buldu Polonyalılar. Engeller yok olmuş, mücadeleye edecek bir şey kalmamıştı. Böylece, yoğun bir mücadele dönemi, birden bire bir idealizlikle bıçak gibi kesilivermişti; fakat kâinatta boşluk olmaz, Polonyalıları en güç anlarında birleştirdikten sonra en rahat zamanlarında terk edip gitmiş olan ideallerinin arkada bıraktığı yeri, Amerikancılık hemen doldurdu.

Birçokları bugünkü duruma geçici bir dönem olarak bakıyor; belki bir şaşkınlık dönemi. Belki bir iki nesil, bu şaşkınlık içinde kaybolup gidecek ve sonra Polonyalılar, daha önce olduğu gibi, kayıp değerlerinin inşasına bir daha sıfırdan başlayacaklar. Veya silâhlı ayaklanmaların sonuç vermediğini görüp de Organik Çalışmaya yöneldikleri gibi, bugünkü durumdan kurtulmak için de yeni bir yöntem geliştirmek gerektiği sonucuna varacaklar. Muhtemelen de

bugün yurttaşlarını bu kültür istilâsından kurtarmak için alabildiğine özgürlük içinde avazları çıktığı kadar bağırıp da bir türlü sesini işittiremeyen bir azınlık, yine böyle bir oluşumda çekirdek görevini yerine getirecek; onu buluncaya kadar da herhalde Amerikan idealleriyle idare edecekler.

ÖZETLEYEN

CELAL SANCAR

30.03.2018/ANKARA